

АНОТАЦІЯ

кваліфікаційної роботи

на здобуття кваліфікації бакалавра зі спеціальності 033 «Філософія»

Автор: Лобач Марія Юріївна

Тема: «Обґрунтування соціальної функції мистецтва у праці Фрідріха Шиллера
«Листи про естетичне виховання»»

Науковий керівник:

Бондаревська Ірина Андріївна

Дата захисту: «___» _____ р.

Короткий зміст праці:

У даній роботі здійснено спробу виокремити та обґрунтувати ту частину естетичної теорії, викладеної у «Листах про естетичне виховання» Фрідріха Шиллера, яка відповідає за соціальну функцію мистецтва. Завдяки висвітленню у першому розділі передумов написання «Листів...» ми окреслили ідейне коло мислителя, який окрім власних думок спирався також на критичний доробок І. Канта. Другий розділ присвячений суспільно-політичній критиці сучасності Шиллера. Замість того, аби забезпечити громадян можливістю усебічного розвитку душевних здатностей, держава тільки пригнічує людину і обмежує свободу. Шиллер розробляє своє вчення з метою повернення людині свободи, яку він тлумачить як найвищий витвір мистецтва. Філософ пропонує людині залучитися до естетичного досвіду через участь у грі. Потяг до гри є проміжний місток між двома протилежними духовними силами – чуттєвістю і формою. Процес такого відновлення суспільства Шиллер називає «естетичним вихованням». У третьому розділі ми прослідковуємо як людина повертає свободу завдяки вихованню своїх здібностей.

Ключові слова: Фрідріх Шиллер, естетичне виховання, потяг до гри, потяг до форми, чуттєвий потяг, мистецтво, відчуження праці, свобода.

Міністерство науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук

Кафедра філософії та релігієзнавства

Кваліфікаційна робота
(освітній ступінь – «бакалавр»)

на тему: **«Обґрунтування соціальної функції мистецтва у праці Фрідріха Шиллера «Листи про естетичне виховання»»**

Виконала: студентка 4-го року навчання,
Спеціальність: 033 Філософія
Лобач Марія Юріївна

Керівник: Бондаревська Ірина Андріївна
доктор філософських наук, професор

Рецензент _____
(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою «_____»
Секретар ЕК _____
«_____» _____ 20__ р.

Київ – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І. ПЕРЕДУМОВИ НАПИСАННЯ «ЛИСТІВ ПРО ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЛЮДИНИ»	7
1.1. Історичний і інтелектуальний контекст епохи.....	7
1.2. Місце Канта в естетичному доробку Шиллера.....	9
РОЗДІЛ ІІ. ЕСТЕТИЧНА КРИТИКА СУСПІЛЬСТВА	15
2.1. Криза епохи	15
2.2. Криза людини	18
РОЗДІЛ ІІІ. ДОСЯГЕННЯ СВОБОДИ ШЛЯХОМ МИСТЕЦЬКОГО РОЗВИТКУ	23
3.1. Винайдення естетичної свободи з природи людини	23
3.2. Естетична гра як засіб оформлення світу	29
ВИСНОВКИ	36
Список використаної літератури:	39

ВСТУП

Йоганн Крістоф Фрідріх фон Шиллер (1759 –1805) – видатний німецький поет, драматург, філософ і теоретик мистецтва, представник швабського напрямку літературного руху «Буря і натиск» і класичної веймарської естетики. Хоча більшу увагу традиційно приділяють його літературному доробку, особливо вагомими видаються нам його філософсько-естетичні погляди. Специфічність естетичного дискурсу Шиллера полягає у пошуках співвідношення політичної свободи людини і історичного завдання мистецтва, яке реалізується у створенні певної «естетичної держави». У проміжок з 1791 по 1796 рр. Шиллер написав низку важливих для філософської естетичної традиції праць, водночас витончених, складних і оригінальних: «Anmut und Würde» (1793), «Über die Ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen» (1795), «Über naive und sentimentalische Dichtung» (1795), які стали класичними. Також, його естетична теорія прослідковується і в художніх творах, як от «Die Künstler», «Maria Stuart». Філософські погляди Шиллера на прекрасне послугували ідейним натхненням для течії раннього романтизму, а основні естетичні теми, як от єднання протидійних сил, утопічна естетична держава і концепція свободи стали відправними для формування абсолютного ідеалізму Гельдерліна, Шеллінга, Гегеля. Ми можемо простежити його вплив в цілому на гегелівсько–марксистську традицію, зокрема представників Франкфуртської школи – Д. Лукача, Ж. Рансьєра, Г. Маркузе.

Загальна характеристика роботи.

У своїх ранніх естетичних поглядах Ф. Шиллер відштовхується від кантівської критичної філософії. Слід зазначити, що первинний намір Шиллера щодо змісту його «Листів», стосувався тільки аналітичного перегляду категорії прекрасного. Однак з часом, його ідея вийшла за межі такої критики і, крім питомих естетичних категорій, торкнулась питань філософії свідомості, свободи,

соціології, політичної теорії, педагогічної антропології. У перших дев'яти листах Шиллер аналізує проблеми сучасного суспільства у поняттях відчуження (fremden), протистояння розуму і відчуття. Багато в чому його критика виявляється передчасною.

Отже, Шиллер наполягає на важливості *мистецької функції* з точки зору всезагального організаційного принципу, який можливо реалізувати тільки за умови досягнення суспільством найвищого рівня фізичної і інтелектуальної зрілості. Краса виводить людину до гармонії з самою собою, зі світом, знімає напругу, спричинену стражданням від діалектичної боротьби протидійних сил. Тоді, якщо людина уможливорює свій потяг до гри (Spieltrieb) через вільну взаємодію духовних начал: чуттєвого і розумного, світом людини стає видимість (Schein), а порядком – краса (Shöne). У «Листах» Шиллер розглядає як можна виховати людство для того, аби воно було здатне реалізувати кращу ідею себе. Людина отримує свободу бути тим, ким вона має бути, завдяки залученню до естетичного досвіду. Таким чином, обґрунтовується універсалістський підхід до розуміння функції мистецтва як соціальної значущості. Відтак, **актуальність** нашого дослідження полягає застосуванні принципів естетичної гри для виховання цілісної природи людини, яка перебуває у загрозовому середовищі світу симулякрів.

Об'єкт дослідження є естетичне вчення Фрідріха Шиллера;

Предметом виступає соціальна функція мистецтва за твором «Листи про естетичне виховання»;

Метою дослідження є визначення причин виникнення свободи з естетичної діяльності;

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання:**

1. Прослідкувати передумови написання твору «Листи про естетичне виховання», а саме історико-соціальний і філософський контекст, зокрема кантівський вплив на формування ідей Шиллера;

2. Проаналізувати критику сучасності Шиллера;
3. Висвітлити та проаналізувати обґрунтування необхідності естетичного виховання для досягнення свободи;

Теоретико-методологічний базис: Під час написання даної роботи ми звернулися до таких методів дослідження: текстологічний і історичний. За допомогою текстологічного методу ми здійснимо аналіз першоджерел, що дозволить нам відтворити філософські погляди автора, і простежити його мотиви та цілі. За допомогою історичного методу, ми порівняємо ідеї різних філософських тлумачень естетичної концепції Шиллера, що дозволить нам визначити її особливості.

Стан наукової розробки теми видається середнім – більшість дослідницького матеріалу присвячено літературному внеску Шиллера. При вивченні німецької класичної філософії лише побіжно згадують доробок Шиллера. Найчастіше до нього звертаються у контексті інтерпретації критичної філософії Канта, а також розумінні шиллерівського бачення прекрасного як «видимості у явищі», взаємодії протиборних розумних і чуттєвих сил, співвідношення понять наївного і сентиментального, його концепцій політичної свободи і естетичної гри. До праці «Листи про естетичне виховання», у якій викладена оригінальна естетична концепція філософа, прийнято апелювати здебільшого для відшукування відправних ідей інших мислителів і літераторів, як от Шеллінга, Г. Гегеля, Г. Маркузе, Р. Штейнера. Разом з тим, вона користується попитом при дослідженні історико-філософського середовища епохи.

Упродовж формування **джерельної бази** даного **дослідження** ми в першу чергу зверталися безпосередньо до тексту «Листів...» і його перекладу англійською мовою Реджинальда Снелла (Reginald Snell)¹. Окрім тексту першоджерела ми послуговувалися критичною літературою англomовних (Бейзер, Ф., Керолл, Дж., Каїн, Ф.), німецькомовних (Віндельбанд, В., Габермас,

---

¹ Schiller. F. On the Aesthetic Education of Man / Schiller F. – NY: Dover Publications, inc., 2004. - 160 p.

Ю., Сафрански, Р.,), російськомовних (Асмус В.Ф., Аствацатуров А. Г., Гулига А.В., Королькова А.А., Сараф М.Я., Столович, Л.Н. та україномовних (Прокопов Д.Е.) дослідників.

Структура і зміст кваліфікаційної роботи потребують логічної зв'язності викладу. У **першому розділі** ми розібрали передумови написання твору «Листи про естетичне виховання», а саме історико-політичний і інтелектуальний контекст епохи, а також основні філософські ідеї, які слугували предтечою для оформлення власного доробку, зокрема критична філософія Канта.

Другий розділ присвячено аналізу критики суспільно-політичного устрою з точки зору естетики, яка в цілому ґрунтується на насильницькому розділенні природних характерів людини. Для виявлення причин ми спиралися на дослідження В. Асмуса, Ф. Бейзера, Ю. Габермаса, Р. Сафрански, Ф. Каїна. Панування капіталістичного типу виробництва призвело до обмеження свобод і зменшення міри задоволеності життям. В умовах штучного абстрагування держави від людського роду сама культура стає ворожою до власних громадян. Суспільство потребує відновлення єдності кожного індивіда, що можливе лише за умов розвинення здатності відчувати через залучення людини до мистецького простору.

У **третьому розділі** ми дослідили можливість повернення фрагментарної людини до стану цілісності і гармонії завдяки естетизуванню дійсності і висвітлили концепції гри Ф. Шиллера. Гра виступає як вільний творчий акт, у якому індивід залучається до мистецького досвіду, завдяки чому врівноважується діяльність розумового і чуттєвого потягів людини. Гра сама по собі є суто естетичним актом, який витоково є позакультурним. Потяг до гри (Spieltrieb) примирює протиборні духовні сили людини і забезпечує перехід від повсякденної свідомості до естетичної.

РОЗДІЛ І.

ПЕРЕДУМОВИ НАПИСАННЯ «ЛИСТІВ ПРО ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЛЮДИНИ»

1.1. Історичний і інтелектуальний контекст епохи

Для кращого розуміння естетичних поглядів Шиллера слід звернутися до історико-соціального і інтелектуального контекстів його сучасності, зокрема нас цікавитиме вплив І. Канта і соціально-політична ситуація в Німеччині.

Період від публікації у 1750 р. «*Aesthetica*» А. Баумгартена і до появи у 1835 р. «*Vorlesungen über Ästhetik*» Г. Гегеля був найбільш продуктивним для становлення естетики як дисципліни.² Німецькі класики, навіть далекі від мистецтва, відводять їй одну з провідних ролей у формуванні власних доктрин: філософія Канта набуває свого завершення в естетичній праці «Критика здатності судження», так само як і в «Системі трансцендентального ідеалізму» Шеллінга; Гегель вбачає в мистецтві один з етапів сходження абсолютного духу. Шиллер наділяє мистецтво особливим завданням виховання людського роду.³ Таким чином, Кант, Шиллер, Шеллінг, Гегель виводять естетичну проблематику на інший рівень стосовно попередньої традиції, надавши їй універсалістського системного характеру. Причини такого активного зацікавлення філософією мистецтва чимало дослідників, як от В. Асмус, Р. Сафранські, В. Віндельбанд, віднаходять у специфічній взаємодії мистецтва та дійсності, а саме в оформленні ідеї про самоцінність мистецтва і його універсальне значення.

Також великий вплив на філософа мали його юнацькі роки – зокрема його навчання у військовій школі герцога Карла Євгенія – *Karlsschule*, де він фахово вивчав юриспруденцію і медицину.⁴ Однак набагато більше користі він виніс для

² Асмус В.Ф. *Немецкая эстетика XVIII века.* – Москва: Искусство, 1962. – С. 260.

³ Briefe 6. *Schiller F.* Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen / Friedrich Schiller // *Sämtliche Werke.* – München: Hanser, 1962. – S. 587.

⁴ Лаништейн П. *Жизнь Шиллера* / Пер. с нем. – Москва: Радуга, 1984. – С. 33–34.

себе зі студіювання під керівництвом професора Абеля доробку англійських і французьких просвітників Дж. Локка, Ш. Л. Монтеск'є, Вольтера, Ж. Ж. Руссо, а також німецьких – Г. Лессінга, К. Хайнріха і М. Шмідта та інш., а також з творчістю поетів «Бурі і натиску», В. Шекспіра і Й.-В. Гете, з яким, зокрема з моменту знайомства підтримував дружні стосунки до кінця життя. Відомий своїм значним драматичним доробком, Фрідріх відзначився, коли у 1982 році у Мангеймі поставили його першу і скандальну для свого часу п'єсу «Die Räuber». П'єса викликала резонанс у глядачів, і його постать вийшла у перші ряди романтичного руху, зокрема гуртка «Бурі і натиску».

Разом із Гете, Фрідріх Шиллер є представником веймарського класицизму, програмою якого є естетичне оформлення життя людини, завдяки якому вона може набути духовного звеличення, і сприяння пробудженню національної самосвідомості.⁵ Характерним для цього напрямку було ствердження Шиллером першості моральної доброчесності щодо громадської свободи, тобто, на його думку, людина мала право на громадську свободу тільки після того, як продемонструвала б свою здатність до моральної. Таке акцентування на користь моральності замість політики може підлягати критиці через політичну наївність та індиферентність, однак тут також можна прослідкувати продовження республіканської традиції Макіавеллі, Монтеск'є, Руссо і Фергюсона.⁶ Цікавим є те, що філософ покладає відповідальність за встановлення державного порядку на її громадян, оскільки для збереження власного існування наявному устрою вигідно підтримувати антигуманний стан людини. Спільний інтерес громадян виявляється достатньою причиною для державотворення.

Важливою історичною подією, що не тільки вплинула на Шиллера, та і фактично сформувала весь подальший європейський дискурс, була *Велика французька революція* (1789-1799). Довгоочікуваний буржуазний поворот спершу видавався тріумфом онтології просвітництва, однак невдача республіки

⁵ Beiser F. Schiller as Philosopher: A Re-Examination. – Oxford: Clarendon Press, 2005. – P. 125.

⁶ Див.: Так само; Див.: Асмус В. Ф. Немечкая эстетика XVIII века. – Москва: Искусство, 1962. – С. 263.

принесла тільки розчарування. Нова французька конституція мала б замінити усі ірраціональні закони, привілеї і традиції справедливими раціоналістичними принципами. Однак нове правління не витримало зіткнення з політичною реальністю. Оскільки розумні принципи, на яких утворювали нову соціально-політичну структуру, не змогли подолати руйнівну силу терору, їх вагомість у суспільстві нівелювалася.

Ф. Шиллера настільки вразила жорстокість буржуазного перевороту, що він взагалі відмовляється від насильницького шляху для досягнення його власного утопічного устрою та наполягає на естетичному підході до вирішення політичних проблем. Його основна інтенція полягає у зміні влади сили на моральну владу закону. У другому виховальному листі Шиллер називає найвищим мистецтвом – конструювання «істинної політичної свободи», а задля вирішення політичної проблеми у досвіді нам слід звернутися до естетичного шляху, оскільки тільки через нього людина може досягти свободи.⁷ Таким чином, Шиллер слідом за Кантом, надає естетичному «практичного» характеру.

1.2. Місце Канта в естетичному доробку Шиллера

Ідейним поштовхом Ф. Шиллера на написання «Листів...», як ми зазначали, були його власні роздуми і ґрунтовне знайомство з критичною філософією І. Канта. У цьому підрозділі ми з'ясуємо причини зацікавлення трансцендентальним ідеалізмом філософа, а також висвітлимо схожі моменти у філософських побудовах Шиллера і Канта, прослідкуємо особливості формування поняття доцільності у Канта, на якому ґрунтується його розуміння гри.

---

⁷ Schiller F. Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen / Friedrich Schiller // Sämtliche Werke. – München: Hanser, 1962. – S. 571–572.

Шиллер не приховує своєї глибокої поваги до праць ідейного попередника, про що свідчать такі рядки з першого листа: «...подальші твердження ґрунтуватимуться здебільшого на Кантових принципах»⁸. (Л. М.: тут і далі переклад мій). Ідейну близькість двох мислителів можна помітити і в опублікованих раніше за третю критику працях Шиллера, за що деякі дослідники, навіть називають його «кантіанцем до Канта».⁹ Прийнято вважати, що Фрідріх Шиллер розпочав своє знайомство з критичною філософією тільки навесні 1791 року, коли в нього з'являється багато вільного часу через важку хворобу, і Шиллер якраз відчував певну інтелектуальну кризу, яка набирала в ньому сили ще з початку 1780-х. Однак слід зазначити, що одностайної думки щодо стосунку Шиллера до критичної філософії дослідники не доходять. Так американський дослідник Ф. Бейзер вбачає глибину впливу Канта на зрілу філософію Шиллера у тому як вона трансформувалася у не-метафізичному напрямі, здобула незалежність від традиційних доктрин природнього закону і провидіння.¹⁰ Однією з причин звернення до Канта були рекомендації його друзів К. Кьорнера і К. Л. Рейнгольда, а також його тісний контакт з його послідовниками, наприклад І. Фіхте, у Єнському університеті.

Український дослідник Д. Є. Прокопов зауважує, що під враженням Шиллер відмовляється від своїх ранніх поетично-почуттєвих уявлень про світ на користь кантової філософії. Російський дослідник В. Ф. Асмус зазначає, що розуміння Ф. Шиллера критичної філософії не просто описовим, а «оригінальною інтерпретацією» і вважає його вчення окремим самобутнім доробком.¹¹

Можна виділити три основні точки кантіанської естетики, з яких виходив Шиллер, їх зокрема описує російський мислитель В. Ф. Асмус.¹² Він впізнає у творчості Шиллера, причому докантіанського етапу, ознаки критичного

⁸ ⁸ Schiller F. Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen / Friedrich Schiller // Sämtliche Werke. – München: Hanser, 1962. – S.570.

⁹ Гулыга А.В. Немецкая классическая философия. – Москва: Мысль, 1986. – С. 123.

¹⁰ Beiser F. Schiller as Philosopher: A Re-Examination. – Oxford: Clarendon Press, 2005. – P. 45.

¹¹ Асмус В.Ф. Немецкая эстетика XVIII века. – Москва: Искусство, 1962. – С. 281.

¹² Так само. – С. 283 – 285.

ідеалізму: Ф.Ш. зосереджує увагу не на предметі естетичного дослідження, а на свідомості про цей предмет, і як форми свідомості визначають цей предмет. Тобто результат творчої та теоретичної діяльності має бути скерований як і на не їх матеріал, так і на метод і межі дослідницької здатності.

Далі, розглянувши співвідношення змісту і форми у двадцять другому листі, мислитель стверджує, що мистецтво і художнє творення за своєю суттю є лише діяльністю оформлення.¹³ Це інше кантіанське положення Шиллера. Форма діє на людину в цілому, у той час як зміст зазвичай обмежує її, а в такому разі мистецтво постає не як серединна ланка для врівноваження змісту і форми – а усунення протиріччя між ними. Істинно прекрасне мистецтво знищує зміст шляхом перетворення його форми, оскільки тільки у формі ми знайдемо вихід до волі. Шиллер виявляє цікаву закономірність: «... істинної політичної свободи можна очікувати лише від форми ... *справжня таємниця мистецтва майстра полягає у тому, щоб знищити зміст; тим більший тріумф мистецтва, що відсуває зміст і панує над ним, чим величніше, вибагливіше та привабливіше зміст є сам по собі, і чим більше він зі своєю дією висувається на перший план або ж чим більше глядач схильний підкоритися змісту*».¹⁴ Тобто справжнім митцем є людина, яка долає спокусу змісту, і з сили свого характеру може дістати свободи.

Нарешті, Шиллер, як і Кант строго розрізняє мистецтво як мистецьке сприйняття і оформлення від пізнання, і не зводить поняття естетичного до практичної моралі і науково-теоретичної сфери. Тобто обидва філософи виходять з твердження, що краса сама по собі не переслідує моральної чи інтелектуальної мети, і не має завдання наділити характер силою, чи просвітити розум.¹⁵ Таким чином Кант звільнив мистецтво від необхідності розсудкового і

¹³ Briefe 22. *Schiller F.* Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen // *Schiller F.* Sämtliche Werke. – München: Hanser, 1962. – S. 640.

¹⁴ Так само.

¹⁵ *Асмус В.Ф.* Немецкая эстетика XVIII века. – Москва: Искусство, 1962. – С. 284.

морального обґрунтування і дидактизму, та ствердив його автономію як джерело прекрасних форм.

Дуже стисло звернемося до основних положень критик І. Канта для кращого розуміння його аргументів на користь мистецтва як виразника ідей. У трьох критиках І. Кант обґрунтовує три законодавчі стовпи (Gesetzgebung) своєї філософії: (1) розсудкове (Verstand), у якому містяться поняття природи як уможливлення теоретичного апіорного пізнання; (2) розумне (Vernunft), яке містить у собі поняття свободи як основи для практичних або моральних, апіорних засад, і (3) сила судження.¹⁶ У першій «Критиці чистого розуму» проведено розрізнення між (1) розумом, як «вищою пізнавальною здатністю», яка дає нам апіорні уявлення і відповідає за розумне споглядання; і (2) розсудком, який тлумачиться як здатність формулювати судження і умовиводи, творити поняття, досягати причини і закономірності, а також будувати системи науки і практичні правила.¹⁷ *Перший* (1) відповідає чуттєвості – здатності отримувати уявлення під впливом феноменів, і містить в собі лише спосіб, яким на нас діють предмети. *Другий* (2) – спонтанності – здатності самостійно виробляти уявлення (verständlich zu machen). Апіорне знання доступне кожному, але тільки за умов дотримання принципів необхідності і всезагальності судження. Ці дві частини перебувають у стані боротьби, метою якої для розуму є подолання того, що фіксується розсудком.

Між розумом і розсудком, пізнанням і волею Кант покладає (3) *силу судження* (Urteilkraft) як найвищу здатність почуття. Під судженням мається на увазі думка, яка виявляє зв'язок між предметами та їх ознаками через ствердження чи заперечення. А. Гулига звертає увагу на те, що це поняття має різне значення у двох згаданих працях, якщо в першій «здатність судження» відповідає фактичному «уму», то у третій вона набуває оціночного характеру.¹⁸

¹⁶ Асмус В.Ф. Немецкая эстетика XVIII века. – Москва: Искусство, 1962. – С. 170.

¹⁷ Кант И. Критика чистого разума / Пер. с нем. Н.О. Лосского – Москва: Наука, 1999. – С. 162–164.

¹⁸ Гулыга А.В. Немецкая классическая философия. – Москва: Мысль, 1986. – С. 62.

І. Кант присвячує першу частину критики аналізу рефлексивної здатності свідомості, яка встановлює сама себе за принципом доцільності, тобто як особливий спосіб сприйняття одиничних предметів, законів як цілісної системи. Особливість естетичного судження Канта полягає у ненавмисній узгодженості розсудку і апіорного споглядання, оскільки не має відношення ані до предмету, ані до поняття, а прив'язане лише до внутрішньої гармонії рефлексивної здатності суб'єкта.¹⁹ Так І. Кант обґрунтовує чисту суб'єктивність або ж доцільність естетичного, яку він строго відділяє від об'єктивної логічної доцільності, а відтак і не розглядає її з уявленнями про мету або призначення. Звідси випливає, що суб'єктивну доцільність можна споглядати лише за її формою і через рефлексію.²⁰

Поняття доцільності важливе для розуміння прекрасного і суджень смаку: естетичне судження не висловлюється про красу як моральну довершеність або ідеал, які б представляли доцільність людського існування. Тут Кант постулює автономію краси як такої, зокрема від сфери практичного розуму (добра, користі, моралі). Судження смаку тому постає доцільним без мети, оскільки вони є чисто естетичними. У винесенні суб'єктивного естетичного судження головним є , скерована на моральні ідеї рефлексія над предметом, яка однак так їх і не досягає своєї мети: *«Краса – це форма доцільності предмета, тому що вона сприймається у ньому без уявлення про мету»*.²¹ Форми доцільності не виступають як пасивні відображення накопичення однотипних утилітарних ідей і не звернені до об'єкта чи до зовнішньої діяльності. Класифікація мистецтва Канта, в якій він традиційно відвів найголовніше місце живопису, ґрунтується на мірі чистоти форми – витвір мистецтва постає засобом для винайдення духу.

¹⁹ Сараф М.Я. Учение Канта о форме целесообразности и генезис эстетического // Эстетика Иммануила Канта и современность: Сборник статей по материалам V Кантовских чтений. Калининград-Светлогорск, 1990 год / Ред. А.С. Батюшкова. – Москва: Знание, 1991. – С. 33.

²⁰ Так само.

²¹ Кант И. Критика способности суждения / Пер. с нем. – Москва: Искусство, 1994. – С. 56 – 57.

Під духом розуміють певний принцип душі, який можна оживити завдяки ідеї.²² Їх значення обґрунтоване самоактуалізацією суб'єкта, яка проходить за допомогою вільної гри уяви. Гра – завжди вільна і невимушена, має подвійний характер через своє походження від чуттєвого і інтелектуального світів.²³ Грі притаманна така ж двозначність, як і мистецтву, у тому сенсі, що вона змушує індивіда оволодіти одночасно двома реальностями – умовною і дійсною. Повертаючись до доцільних форм, зазначимо, що вони можуть набути «досконалості», однак лише за умови, що культура наділить їх предметним і емоційним змістом, що також відбивається у тенденціях епохи їх діяльності.

Звідси висновковується взаємозалежність культури і здатності естетичного судження. З одного боку, остання постає результатом культури, а з іншого – виносить судження про культуру і виходить за її межі, перетворившись на засновок.

---

²² Кант И. Критика способности суждения / Пер. с нем. – Москва: Искусство, 1994. – С.332.

²³ Так само. – С. 205.

РОЗДІЛ II. ЕСТЕТИЧНА КРИТИКА СУСПІЛЬСТВА

Естетична теорія Ф. Шиллера тісно переплітається з соціально-політичним дискурсом. У цьому розділі ми проаналізували зауваги мислителя до сучасності з точки зору його розуміння історичного розвитку суспільства і вплив певної історичної події, зокрема звернемося до критики Р. Сафранскі і Ю. Габермаса. Також розглянули розуміння Шиллером природньої держави як політичного утворення. У другому підрозділі ми звернулися до суспільного устрою і макрокосму людини, загальної характеристики її повсякденності, і виявили проблеми, які Шиллер намагатиметься вирішити завдяки своїй програмі естетичного перетворення.

2.1. Криза епохи

Фрідріх Шиллер пише свої «Листи...» у переламний історичний момент: Велика французька революція і її відгомін у бунтах на території сучасної Німеччини. Як відомо дослідникам з його переписки, мислитель уважно спостерігав за перебігом подій. Однак не поспішав висловлювати свої думки щодо буржуазного перевороту, на відміну від його сучасників, які щиро вітали революцію. То ж для таких часів розмисли щодо «естетичного» виховання можуть видатись легковажними, та й більше викрити байдужість автора до політичної сфери – як може суспільство займатися красою, коли вирішується його доля. Шиллер випереджає такі закиди: *«Чи тепер на часі так турбуватися про закони естетичного світу, коли більший інтерес викликають справи моральні, і філософський дух дослідження спонукається обставинами зайнятися найдосконалішим з мистецтв, а саме побудуванням істинної політичної*

свободи?».²⁴ Для Ф. Шиллера видається очевидним безпосередній взаємозв'язок між соціально-політичними проблемами і естетикою. Він намагається довести, що сфера прекрасного є не тільки актуальною для духу століття, а й для потреб суспільства, більш того – необхідним шляхом для вирішення політичних проблем.

Коли людина нарешті досягає певного рівня розвитку, прокинається від чуттєвого дрімання, то виявляється що вони живе у державі, яку для неї створила сліпа необхідність (*die Not*) за простими правилами природи.²⁵ Філософ виокремлює два характери (*Charakter*) людського існування: *фізичний* (природний), з якого береться життєва енергія, і *моральний*, з якого випливає схильність до розумного впорядкування світу згідно закону. *Природня держава* – це будь-яке політичне тіло, що засновано на силі, а не законі, і в якому закони потрібні тільки для того, аби здихатися грубої сили, яке підходить для фізичної людини у дійсності. Одночасно, така природня держава суперечить існуванню моральної людини, яка бере за закон просту закономірність. Шиллер застерігає, аби розум не позбавився фізичної сутності людини (яка може існувати самостійно) доти, доки вона за власно волею не знайшла б опори в законі.²⁶ То ж для морального вдосконалення людині необхідно знищити природню державу, реорганізувати сам політичний устрій таким чином, аби не втратити при цьому фізичну людину, існування якої не може перериватися в часі заради моральної, яка присутня поки що проблематично. Таке завдання можна виконати тільки створивши *третій характер* (про який ітиметься далі), який став би містком між чуттєвістю і моральністю.²⁷

То ж благородна мета Великої французької революції мала б догодити потребам століття, звільнити людину від насильницьких законів і встановити нову моральну реальність. Шиллер покладав великі сподівання на обіцянки

²⁴ Briefe 1. *Schiller F.* Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen // *Schiller F.* Sämtliche Werke. – München: Hanser, 1962. – S. 571.

²⁵ Briefe 3. Так само. – S. 574.

²⁶ Так само. – S. 575.

²⁷ Так само. – S. 576.

перевороту – особливо важливим було для нього вгамування стихійної свободи, яка вирвалася в результаті цих історичних подій, просвітницьким розумом, тобто збалансувати сили. Саме переважання одного з людських характерів призводить до хаотичного, нерівномірного, і як наслідок, негативного розвитку цілого роду. У такому суспільстві, як ми вже зрозуміли, панують фізичні потреби і користь (Nutze), а політичне управління держави регулюється силою, а не законами.²⁸

Як зазначає сучасний німецький філософ Р. Сафранскі, Шиллер ставить наступне запитання Великій французькій революції *«чи віднайде пізній розум ранню свободу?»*.²⁹ Сафранскі так визначає ці поняття: *«Рання свобода значить ... силу волі і силу віри на служінні несамокорисливій меті, а також, ... силу характеру людської субстанції, з якої пізній розум може щось зробити»*.³⁰ Проблема полягає у тому, що рівні життєвих сил, або ж волі до свободи, і розумного розвитку людства зрідка перебувають у рівновазі, тобто, або розум встановлює закони, які придушують свободу, або ж невідконтрольні розуму життєві сили призводять до хаосу. Якщо ж *пізній розум* застає достатній рівень життєвих сил, він може задіяти їх на свою користь. Саме так виправдовується успіх Реформації: *«просвітлені голови знайшли ще й сильні серця і революція способу мислення охопила сильне і здорове покоління. ... і тому та сама сила могла боротися а нову свободу людини-християнина»*³¹.

Таким чином, Шиллер сподівався, що Велика французька революція зустріне належний рівень розвитку суспільства. Однак розчарування філософа у жорстокості перевороту викрилося після страти Людовіка XVI у 1793 році, він одразу висловив свій жах перед жорстокістю якобінського терору.³² Так, людство пробудилося від затишного панування встановленого необхідністю порядку, і тепер має фізичну можливість насильно взяти свої права, які в них ніби забрали, однак йому *«бракує моральної можливості і сприятливий момент*

²⁸ Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне / Ю. Хабермас. – М.: Весь Мир, 2003. – С.50.

²⁹ Сафрански Р. Шиллер, или открытие немецкого идеализма / Р. Сафрански; пер. с нем. А. Гутнина – М.: Текст, 2007. – С. 333.

³⁰ Так само. – С. 334.

³¹ Так само. – С. 333.

³² Так само. – С. 337.

зустрічає невразливе (unempfänglich) покоління».³³ Незважаючи на глибоке незадоволення політичними подіями тогочасної Європи, Фрідріх Шиллер все ж пише, що кожна людина «так само громадянин свого часу (Zeitbürger), як і громадянин держави»³⁴, а отже і він задоволений жити в епосі, в який народився, можливо саме тому, що сподівається її змінити на краще. Такими були соціально-політичні умови формування майбутнього післяреволюційного суспільства, тепер ми перейдемо до аналізу становища людини.

2.2. Криза людини

Як зазначає Ю. Габермас, Шиллер розбирає генезу розладу модерну, «що прийшов до суперечки з самим собою, з точки зору кантової філософії».³⁵ Його критика виявляється передчасною; ідейно вона передує тьобінзькій течії Франкфуртської школи. Для розв'язання соціальних проблем Шиллер звертається не до мистецтва як такого, а до певної митецької реальності, естетичної утопії. Для Габермаса саме це є ключовим моментом – мистецтво стає не просто інструментом для досягнення «естетичної держави», а «формою спілкування», яка несе регулятивну функцію, а саму утопію як втілення естетичного комунікативного розуму.³⁶

Фрідріх Шиллер покладає відповідальність за хибний напрям розвитку суспільства на культуру, яка замість піднесення людини на нові шаблі, навпаки ставить її у залежність перед матеріальним: необхідність фізичного і страх втрати придушують пориви до самовдосконалення. Сучасність Шиллера прийшла до суперечки з самою собою, а культура піддалася двом негативним крайностям: (1) розпад, або здичавіння (Verwilderung), які викриваються у

³³ Briefe 5. Schiller F. Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen // Schiller F. Sämtliche Werke. – München: Hanser, 1962. – S. 580.

³⁴ Briefe 2. Так само.. – S. 571.

³⁵ Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне / Ю. Хабермас. – М.: Весь Мир, 2003. – С.50.

³⁶ Так само.

наслідуванні стихійним інстинктам і зневазі до законів серед нижчих класів, і (2) розслаблення, кволість, «сонливість» (*Erschlaffung*), які стали результатом «надмірної» культури у вищих класах.³⁷ Людина протиставлена сама собі або як *дикун*, або як *варвар*: (1) у першому випадку почуття панує над правилами, вони зневажають мистецтво, як елемент розумного впорядкування, і віддають себе на милість природи; (2) у другому випадку варварські правила руйнують почуття, безчестять природу, і як наслідок стають рабами власного раба.³⁸ Просвітницький розум замість того, аби ушляхетнювати помисли, своїм вченням виправдовує розбещеність, та у своїй боротьбі проти природи запозичує в неї принципи. Дисгармонія вітальних сил впливає і як з незнання людини про культуру і зневагу до її цінностей, так і з егоїзму і байдужості до культури, і як наслідок, до долі усього роду. Держава, яка мала б бути виразником єдиної і об'єктивної природи людини, не виконує своєї функції, а навпаки, задля збереження порядку, вчиняє насилля закону над людиною.

Усі аспекти тогочасного життя регулював капіталізм. Відносини як суб'єктів поміж один одного, так і суб'єкта з державними інституціями утримували в собі глибокі протиріччя, оскільки вони оформлювалися в умовах абсолютистської політичної системи.³⁹ Науково-технічний прогрес, зумовлений потребами капіталістичного способу виробництва привів за собою незворотні процеси розподілу праці і спеціалізації.

За Шиллером спеціалізація спричинила страждання суб'єкта і зубожіння його духовних здібностей, через перенапруження тільки їх частини, і занедбання іншої.⁴⁰ Хибна тенденція держави розглядати рід як множинність фрагментів загалом має характер відокремлення і опозиції почуття і розуму, тобто інтелектуальної і розсудкової здатності. Для задоволення потреби у вузькій спеціалізації індивід обмежився до однієї частини реальності. Жертва індивіда

³⁷ Briefe 4. *Schiller F.* Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen // *Schiller F.* Sämtliche Werke. – München: Hanser, 1962. – S. 580.

³⁸ Так само. – S. 579.

³⁹ *Асмус В.Ф.* Немецкая эстетика XVIII века. – Москва: Искусство, 1962. – С. 261.

⁴⁰ Briefe 6. *Schiller F.* Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen // *Schiller F.* Sämtliche Werke. – München: Hanser, 1962. – S. 582-583.

на користь абстрактної цілісності призвела до того, що цілий клас, таким чином, був здатен розвивати свої здібності тільки частково і строго врегульовано.⁴¹ Раніше матерія і розум знаходилися у взаємовигідному зв'язку, розум піднімав матерію за собою, і таким чином впорядковував людську природу, що весь рід можна було впізнати в одному індивіді у якості різноманітних поєднань, а не в роздібнених фрагментах. Роз'єднаними виявились держава і релігія, мораль і закон, задоволення і праця, засіб і мета, і зусилля і нагорода.

Держава настільки сильно віддалилася від індивіда, що максимально абстрагувала різноманіття громадян спочатку до груп-класів, потім до представника класу, і, нарешті, звела свою взаємодію з населенням від суб'єкта індивіда до його чистого розсудкового поняття.⁴² Людина у фрагментарному середовищі, де і праця, і держава і наука відчужені один від одного, прикріплена до уламка цілого, сама стає уламком (Fragment), відбитком свого окремого заняття.⁴³ Існування держави у політичній сфері більше не виходить з діяльності і енергії її громадян, вона є окремою, незалежною структурою і що є найгіршим – недосяжною.

Можна помітити, що Шиллер дещо гіперболізує роль держави в занепаді людства, надає їй надперсональної сили – його конфлікт перш за все зводиться до протистояння індивіда з державою, а не напругою у міжкласових відносинах. Дослідники вважають, що таке перебільшення не відповідає дійсності того часу, оскільки розподіл праці і особливості капіталістичного устрою тільки починали оформлюватися.⁴⁴

Шиллер намагається вийти з кола суперечностей – якщо моральна держава неможлива без моральності громадян, а благочесність може ствердитись тільки за вільного політичного устрою, то як тоді людина сягне свободи? Покращення в політичній сфері мають виходити з удосконалення характеру, а джерелом має

⁴¹ Beiser F. *Schiller as Philosopher A Re-Examination* / Frederick Beiser. – Oxford: Clarendon Press, 2005. – P.137-138.

⁴² Briefe 6. *Schiller F.* Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen // *Schiller F.* Sämtliche Werke. – München: Hanser, 1962. – S. 585.

⁴³ Так само. – S. 584.

⁴⁴ Janz R-P. *Autonomie und soziale Funktion der Kunst: Studien zur Ästhetik von Schiller und Novalis.* – Stuttgart: J. B. Metzler, 1973. – S. 92.

постати або держава з впровадженням відповідних структурних заходами (як от зміна законів), або сам індивід.

Філософ все ж стверджує, що державі вигідно підтримувати описаний вище стан речей – вона стає в опозицію до власних творців і задля утримування свого існування абстрагується від конкретного життя чи індивіда, і таким чином, сховавшись від почуття (*Gefühl*) залишається навечно відчуженою (*fremden*) від суспільства, що однак дозволяє їй зберегти існування фізичної людини.⁴⁵ Ті ж самі проблеми стосується мистецтва, так само як і пересічного індивіда: художник більше не взаємодіє з природою – вона відчужується і протиставляється йому. У свою чергу людина, занедбана державою, поринає у внутрішній світ і зосереджується на тому, що держава не може контролювати, оскільки за Шиллером, особистість має право на свободу волі, яка не піддається впливу ані з боку обов'язку, чи схильності, ані фізичного примусу.⁴⁶ У цьому моменті Шиллер не знаходить спільного ґрунту з Кантом, адже той стверджує беззаперечну окремість і протилежність морального обов'язку і схильності.⁴⁷ У другій критиці Кант розвиває своє вчення про практичну етику і визначає будь-яку поведінку «моральною» тільки якщо вона є заснованою на повазі до морального закону, і в такому випадку має називатися легальною. Вчинок може називатись моральним тоді, коли він не виходить з людської схильності, тобто якщо він не ґрунтується на персональному потягу до доброчесності, оскільки повага до закону означає повагу до розумної природи.⁴⁸ Але Шиллер не згоден з тим, що наслідування морального закону і обов'язок витікають виключно з розумної природи людини. На його думку розділяти дві природи людини недоцільно, а моральність поведінки забезпечується об'єднанням двох начал.⁴⁹

⁴⁵ Briefe 6. *Schiller F.* Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen // *Schiller F.* Sämtliche Werke. – München: Hanser, 1962. – S. 584.

⁴⁶ Briefe 4. Так само. – S. 576.

⁴⁷ *Reiner H.* Kant's System of Ethics in its Relation to Schiller's Ethical Views // *Reiner H.* Duty and Inclination The Fundamentals of Morality Discussed and Redefined with Special Regard to Kant and Schiller. – Heidelberg: Springer Netherlands, 1965. – P. 19.

⁴⁸ Так само.

⁴⁹ *Шиллер Ф.* О грации и достоинстве / Пер. с нем. А. Горнфельд // *Шиллер Ф.* Собрание сочинений: В 7 т. – Москва: Госиздат, 1957. – Т.6: Статьи по эстетике – С. 146.

Сама ж культура з раціоналістичною буржуазною тенденцією до задоволення матеріальних потреб пригнічує людину і *«з новою силою, що виникає в нас, змушує вгамовувати нові потреби, культивуючи фізичне в людині, яке все більше її обмежує»*, внаслідок чого *правило пасивної покор*и отримує значення найвищої життєвої мудрості.⁵⁰

Отже, можна виокремити такі наслідки розподілу праці: **по-перше**, відокремлення задоволення від праці; **по-друге**, занепад індивідуального всебічного і морального розвитку, що призводить до того, що зайнята однією професією людина страждає і перетворюється на власний «відбиток»; **по-третє**, строге розмежування класу і роду зайнятості; що, в решті решт призводить до повного відчуження людини від держави і зосередженості суб'єкта на внутрішньому житті, в яке держава не має доступу.

Шиллер має намір звільнити суб'єкта від того катастрофічного становища людського роду, яке наразі може і підтримує фізичне існування людини, однак зовсім байдуже до її духовного задоволення. Ми маємо встановити, як саме він бачить процес визволення та чому обирає неочевидний шлях морального та естетичного розвитку для цього.

---

⁵⁰ Briefe 5. . Schiller F. Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen // Schiller F. Sämtliche Werke. – München: Hanser, 1962. – S. 580.

РОЗДІЛ III.

ДОСЯГЕННЯ СВОБОДИ ШЛЯХОМ МИСТЕЦЬКОГО РОЗВИТКУ

У третьому розділі ми розберемо, як саме мистецтво уможлиблює віднайдення свободи індивіда. Для цього ми окреслимо низку проблем, які Ф. Шиллер мав вирішити для того, аби аргументувати свій вибір шляху естетичного виховання.

3.1. Винайдення естетичної свободи з природи людини

Страждання від пригнічення духовного розвитку і роздрібненості здатностей є протиприродним для людини, і Шиллер хоче зняти напругу між від протистояння суб'єкта і культури. Тут він відступає від Канта, оскільки той вважав, що повністю вирішити цей конфлікт неможливо, і тільки процес виховання може частково його применшити.⁵¹ Шиллер висуває парадокс: *як можливе будь-який благородний розвиток за умов панування варварської держави?*⁵² Тобто намагається вирішити протиріччя – як в аморальній державі можна зростити благочесну людину. Для вирішення парадоксу необхідний спеціальний інструмент, яким є *красне мистецтво*. Шиллер приписує мистецтву важливе революційне, навіть релігійне завдання – мистецтво має діяти як єдина сила для інтерсуб'єктивної взаємодії відношень в естетичній утопії. Людина долучається до естетики як засобу самоосвіти і вдосконалення. Оскільки за призначенням і за схильністю кожна особистість несе в собі чисту ідеальну людину, то завданням її буття є узгодження себе з незмінно єдністю у часі за будь-яких обставин.⁵³ Через мистецтво суб'єкт отримує можливість здобуття політичної свободи не тільки як окрема одиниця, а через «винайдення цілісності

⁵¹ Аствацатуров А. Г. Поэзия. Философия. Игра: Герменевтическое исследование творчества И.В. Гете, Ф. Шиллера, В.А. Моцарта, Ф. Ницше – Санкт-Петербург: Геликон Плюс, 2010. – с. 279 – 280.

⁵² Так само. – S. 580.

⁵³ Briefe 4. *Schiller F. Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen* // *Schiller F. Sämtliche Werke*. – München: Hanser, 1962. – S. 577.

(Totalität) в народі, який був би здатний і гідний перемінити державу необхідності на державу свободи».⁵⁴ Він вважає позитивні результати капіталістичного розподілу занадто великою ціною: «Скільки б не вигравав світ як ціле від цього роздільного розвитку людських сил, все ж не можна заперечувати того, що індивіди під його впливом, страждають під гнітом цієї світової мети».⁵⁵

Чому ж єдиним можливим виходом є мистецтво, або скоріше мистецьке виховання? *По-перше*, людству необхідно розвинути здатність відчувати (das Empfindungsvermögen), оскільки для того, аби діяти, суб'єкт потребує сили характеру, джерело якої можна віднайти у чуттєвості.⁵⁶ На жаль, сама лише просвітницька діяльність не може схилити людей до дії: знання про розумні принципи не обов'язково призводить до втілення їх у повсякденному житті. Тим, що пробуджує дієвість людини, є передовсім мистецьке виховання, що апелює до нашої чуттєвості, зокрема до уяви, почуттів, бажань. *По-друге*, Шиллер вважає, що будь-який освітній процес має бути вільним від політичних умовностей і стійким перед духом часу (das Zeitgeist).⁵⁷ Справжнє, істинне мистецтво, так само як і наука, мають бути непорушними щодо примх людей. У дев'ятому листі він стверджує, що наука та мистецтво, істина і краса, мають свої витoki у «безсмертних взірцях», і існують незалежно від впливу держави.⁵⁸ Цій вимозі відповідає не тільки сутність естетичного виховання, а й науково-освітня діяльність, то ж на певному етапі Шиллер все ж таки залучає і просвітителів до процесу покращення світового устрою.

Митець, як майстер, що володіє інструментом, займає особливе амбівалентне положення – з одного боку він – наслідок епохи, а з іншого – має стати їй чужинцем і, надихнувшись досконалими часами (аттичним ідеалом),

⁵⁴ Briefe 4. Schiller F. Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen // Schiller F. Sämtliche Werke. – München: Hanser, 1962.. – S. 579.

⁵⁵ Briefe 4. Так само. – S. 587.

⁵⁶ Briefe 8. Так само. – S. 592.; Briefe 25. Так само. – S. 653.

⁵⁷ Так само.

⁵⁸ Briefe 9. Так само. – S. 593.

змінити на краще.⁵⁹ Шиллер застерігає митця, що хоча він і є «сином свого часу», йому не слід залицятися до нього, ставати учнем або улюбленцем.⁶⁰ Митець може мати на увазі пануючі та розповсюджені думки притаманні духу часу, однак бути від них вільним і зберігати єдність зі своєю суттю. Шиллер навіть закликає молодих митців віддалитися від власного часу і зневажати судження сучасників про себе, аби не збитися зі шляху.

На митця, як носія ідей про досягнення істини і розповсюдження краси, покладена відповідальність впорядника світу: *«дати миру, на який він має вплив, напрям на добро, і ... плин часу призведе до його подальшого розвитку»*.⁶¹ Завдання виконується за наступною формулою: зміст (Stoff) твору дозволено брати з сучасності, однак, форма нехай наслідує «благородне минуле» (античність), оскільки, хоча зміст і може нести в собі піднесене, все ж обмежує дух, і діє лише на певну частину сил, тому естетичне вивільнення має йти від форми, яка впливає на ціле. Виток краси перебуває у вищій реальності, а отже форму не може принизити навіть викривлений зміст. Існування мистецтва підтримує ілюзія, або видимість (der Schein), зображення, за якими можна відтворити його первинний вигляд.⁶² Митець на своєму шляху може зустрічати неабиякий супротив – однак, навіть за умови приниження і знищення художника, враження від його витворів неможливо підробити – вони займають своє місце у безкінечному.

Обґрунтування Шиллера містить у собі невирішені проблеми. Яким чином індивід може дійти до висновку, що через залучення до естетичного досвіду, він може звільнитися? Оскільки мислитель не сподівається, як Руссо або Макіавеллі, на суспільну релігію, яка стала б законодавцем і взірцем поведінки, він шукає інші шляхи для свого вчення.⁶³ Проблема полягає у тому, яким саме чином суб'єкт зможе сприйняти естетичне вчення, якщо держава пригнічує його

⁵⁹ Briefe 9. Schiller F. Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen // Schiller F. Sämtliche Werke. – München: Hanser, 1962. – S.593-594.

⁶⁰ Briefe 8. Так само. – S.592.

⁶¹ Briefe 9. Так само. – S. 595.

⁶² Так само. – S. 595.

⁶³ Beiser F. Schiller as Philosopher: A Re-Examination. – Oxford: Clarendon Press, 2005. – P. 127.

чуттєвість і творчі здібності, і як це естетичне виховання буде доступним для громадян у таких умовах. Мистецтво має вирішити дві проблеми – інтелектуальну і практичну – воно має вплинути на думки людини і те, як вона сприймає своє становище, і надати їй сил протистояти державі пригнічення. До того ж, мистецтво має примирити дві протилежні проблеми сучасності – розслаблення і перенапруження.⁶⁴

Існує також інша проблема, яку Шиллер намагається вирішити – він приймає твердження про те, що парадоксально розквіт мистецтва протягом історії припадав здебільшого на періоди занепаду цивілізації, і навпаки – високий рівень громадянської свободи означав зародковий, або занепалий, стан мистецтв і смаку. Філософ прослідковує такі тенденції від Спарти до Риму, арабських цивілізацій і італійських комун до «нових народів»: *«Куди б ми не звернули свій погляд у стародавній світ, ми бачимо як смак і свобода взаємно уникають одне одного, і краса засновує свою владу лише на руїнах героїчних чеснот»*.⁶⁵ Митецька діяльність може забрати ті сили характеру, які були б необхідними для практичної дії. То ж для Шиллера найважливішим постає завдання винайдення істинного чистого поняття краси, не заснованого на досвіді. Він виокремлює два питання, які можна поставити перед поняттям прекрасного: трансцендентальне, в якому він шукає «мистецтва як кінець у собі», і емпіричне, в якому мистецтво розуміється як «засіб для досягнення кінця».⁶⁶ Чисте поняття краси він використовує у значенні необхідної умови виникнення та існування ідеалу людського роду, тобто як певний естетичний стан.⁶⁷ З іншого боку Ф. Шиллер також використовує слова «краса» і «мистецтво» як засоби естетичного виховання на шляху втілення цього ідеалу у дійсність.⁶⁸ Оскільки, перед тим як дошукуватись до того, чи принесло мистецтво більше зла чи ні, необхідно

⁶⁴ Briefe 15. *Schiller F. Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen // Schiller F. Sämtliche Werke. – München: Hanser, 1962. – S. 612.*

⁶⁵ Briefe 10. Так само. – S. 599.

⁶⁶ Beiser F. *Schiller as Philosopher A Re-Examination / Frederick Beiser. – Oxford: Clarendon Press, 2005. – P. 136.*

⁶⁷ Briefe 10. *Schiller F. Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen // Schiller F. Sämtliche Werke. – München: Hanser, 1962. – S. 600.*

⁶⁸ Так само.

дізнатися, чи не було те поняття мистецтва хибним. Шиллер наділяє красу амбівалентним значенням: функціонально вона поділена на *пом'якшувальну* (з нім. «auflösende», що буквально означає «розчиняти», «розтанути») та *напружувальну, енергічну* (anspannende).⁶⁹ Такий поділ витікає з необхідності підтримувати рівновагу між двома крайнощами людського розвитку, про який ми говорили вище – сонливу і кволу людину краса має активізувати і надихнути на дієвість, а дикуна, сповненого неконтрольованих силових імпульсів, розслабити та пом'якшити. Водночас, краса має підтримувати загальний баланс двох природних характерів – чуттєвого і розумного: *«Тоді краса в ідеї – це щось вічне, неподільне, унікальне, оскільки існувати може лише одна рівновага; краса ж у досвіді завжди буде дуалістичною, оскільки рівновага може бути зруйнована через коливання одразу в два боки, з тієї чи іншої сторони (М.Л.: здичавіння/розслаблення)»*.⁷⁰ Для кращого розуміння чистого трансцендентального поняття краси Фрідріх Шиллер має на меті визначити основні складові структури людської природи.

Шиллер розпочинає своє трансцендентальне дедукцію чистого поняття краси з аналізу людської природи і намагається описати її діалектичну чуттєво-раціональну систему. Ці складові визначають людину і як кінечну істоту, так і її безсмертну частину, і жодну з них не можна зводити до іншої, оскільки вони відповідають різним аспектам людського існування – їх взаємодія зводиться до співпраці або конфлікту. Почнемо з розрізнення Шиллером (1) *особистості* (Person) і (2) *стану* (Zustand).⁷¹ Людина є не просто особистістю, її персону перебуває у певних змінюваних станах, ці два поняття розділені, і не можуть бути засновками одне одного.

(1) *Особистість* (відповідає фіхтеанському розумінню Я (Ich))⁷² – особистість завжди перебуває в людині, вона є константою буття і має основу в

⁶⁹ Briefe 17. Schiller F. Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen // Schiller F. Sämtliche Werke. – München: Hanser, 1962. – S. 619.

⁷⁰ Так само.

⁷¹ Briefe 11. Так само. – S. 601.

⁷² Аствацатуров А. Г. Поэзия. Философия. Игра: Герменевтическое исследование творчества И.В. Гете, Ф. Шиллера, В.А. Моцарта, Ф. Ницше – Санкт-Петербург: Геликон Плюс, 2010. – С. 285.

самій собі – абсолютне, засноване на собі буття.⁷³ Буття особистості відповідає поняттю *свободи*. Вона є незмінним субстратом, який виражається у свободі індивіда і вільному існуванні людського роду як розумного. Саме з цією категорії виходить, за Шиллером, здатність до самоідентифікації. Особистість не перебуває в часі, а поза ним, вона є в собі і для себе буттям.

У свою чергу (2) *стан* відповідає за змінюваність в людині і в часі.⁷⁴ Оскільки стан завжди змінюваний, йому необхідний засновок поза його поняттям (в особистості). Умовою перебування його залежного буття є *час*, тому він відноситься до постійного становлення. Шиллер так розуміє природу людини: *«людина є не тільки особистістю як такою, а особистістю, яка перебуває у певних станах; а будь-який стан, будь-яке визначене буття, виникає у часі, тому людина як феномен повинна мати виток, хоча чистий інтелект у ній є вічним»*⁷⁵. Перед людиною постають два завдання, засновані на чуттєво-розумних законах:⁷⁶ першою вимогою є абсолютна реальність – людина має втілити (*alles zur Welt mache*) усе, що є простою формою і віднайти усі свої здатності у видимості; по-друге становлення безумовної формальності: людина має знищити у собі все, що є світом, тобто оформити зовнішнє, і узгодити усі зміни в собі – винайти усе внутрішнє.

У ситуації, коли людська істота страждає від розчленування власної природи, мислителю необхідно обґрунтувати появу серединного шляху між руйнівними крайнощам світу. Таким «третім характером» виявляється потяг до гри (*Spieltrieb*)⁷⁷

⁷³ Briefe 11. *Schiller F.* Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen // *Schiller F.* Sämtliche Werke. – München: Hanser, 1962. – S. 601.

⁷⁴ Так само. – S. 602.

⁷⁵ Briefe 11. Так само. – S. 604.

⁷⁶ Briefe 14. Так само. – S. 603.

⁷⁷ Briefe 14. Так само. – S. 611 – 612.

3.2. Естетична гра як засіб оформлення світу

Мистецький принцип Ф. Шиллера виходить далеко за межі самої естетики, і набуває романтичне світоглядне значення. Мистецтво визначається як інструмент для гармонійного і всебічного виховання розвинутої особистості. Наприкінці п'ятнадцятого виховального листа Ф. Шиллер висунувши парадокс гри, який, як він нас запевнює, мав би витримати *«важку будівлю естетичного мистецтва і тим паче складнішого мистецтва життя (Lebenskunst)»*⁷⁸. Мислитель проголошує: *«Людина грає тільки тоді коли вона у повному значенні слова є людиною, і вона може бути повною (ganz) людиною тільки тоді, коли грає»*.⁷⁹

Шиллер віднаходить у людині схильність до гри виходячи з її природи. Мислитель розрізняє два начала людини, які він називає потягами або ж прагнення. Поняття потягу (Trieb) Шиллер запозичує у К. Рейнгольда та І. Фіхте, для яких воно визначало діяльність практичного розуму.⁸⁰ Як зазначає А. Аствацатуров етимологічним витоком цього поняття є видозмінене німецьке слова з кантового понятійного апарату – Triebfeder, що перекладається як мотив або рушійна сила, а саме слово Trieb має значення прагнення, потягу, інстинкту.⁸¹

Шиллер виокремлює два види потягів: (1) *чуттєвий (sinnliche) потяг* виходить з фізичної природи людини.⁸² Він переслідує мету влаштувати людину в часу і зробити її матерією (Materie) у сенсі «змісту», **об'єктом**⁸³ цього потягу є життя. Під змістом філософ розуміє зміни або реальність, яка наповнює час.⁸⁴

⁷⁸ Briefe 15. Schiller F. Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen // Schiller F. Sämtliche Werke. – München: Hanser, 1962. – S.617.

⁷⁹ Так само.

⁸⁰ Аствацатуров А. Г. Поэзия. Философия. Игра: Герменевтическое исследование творчества И.В. Гете, Ф. Шиллера, В.А. Моцарта, Ф. Ницше – Санкт-Петербург: Геликон Плюс, 2010. – С. 288.

⁸¹ Так само.

⁸² Briefe 12. . Schiller F. Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen // Schiller F. Sämtliche Werke. – München: Hanser, 1962. – S.605 – 606.

⁸³ Briefe 15. Так само. – S. 614.

⁸⁴ Briefe 12. Так само. – S. 605.

Отже, час обов'язково потребує змісту, а *стан заповненого часу* визначає фізичне буття у відчутті. (2) Інший *потяг до форми (Formtrieb)* є розумним началом, націленим на встановлення концептуального і морального порядку над чуттєвим, його **змістом**⁸⁵ є свобода. Ці два потяги *«цілком вичерпують поняття людської природи»*⁸⁶, то ж чи потрібний взагалі третій характер, появу якого Шиллер очікує з першого листа? Обидва потяги є очевидно протилежними, однак вони перебувають в різних сферах і насправді не протирічать один одному.⁸⁷ Дійсно, чуттєве прагнення потребує постійних змін, зовсім не обов'язково ці зміни мають стосуватися сфери особистості, тобто зміни засновків. Водночас, потяг до форми потребує єдності і певної сталості, однак це не обов'язково призводить до закріплення стану (Zustand) разом із закріпленням особистості, тобто не бажає ідентичності відчуження (Empfindung).⁸⁸

Шиллер розуміє гру як посередника між примусом закону і анархією: *«Специфічна ознака гри ... полягає в серединному положенні між серйозністю тієї діяльності, якою людина зайнята у дійсності, і зовсім неформованою і безцільною діяльністю фантазії»*⁸⁹. Гра постає як стан активного пошуку визначності, в якому найбільш повно виражається творча сутність самої людини: *«людина може навіяти нам повагу лише як творець (як самостійний творець свого стану). Вона повинна не тільки відбивати промені іншого, хоча б і божественного розуму, подібно іншим істотам чуттєвого світу, але, як і сонце, вона повинна світити світлом для себе»*.⁹⁰

Це гра самого життя, яка діє поза впливами бажання і зовнішнім примусом, не обтяжена страхом чи тривогою перед буттям, а отже, виступає проголошенням самої свободи. Тільки у грі можлива вільна взаємодія між

⁸⁵ Briefe 15. Schiller F. Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen // Schiller F. Sämtliche Werke. – München: Hanser, 1962. – S. 614

⁸⁶ Briefe 12. Так само. – S. 604 – 606.

⁸⁷ Briefe 13. Так само. – S. 607.

⁸⁸ Так само. – S. 606 – 607.

⁸⁹ Шиллер Ф. О грации и достоинстве / Пер. с нем. А. Горнфельд // Шиллер Ф. Собрание сочинений: В 7 т. – Москва: Госиздат, 1957. – Т.6: Статьи по эстетике – С. 139.

⁹⁰ Асмус В.Ф. Немецкая эстетика XVIII века. – Москва: Искусство, 1962. – С. 279.

чуттєвим і формальним потягами, завдяки якій вони долають протиріччя, вкоріненні в одному, чи іншому. Чуттєвий потяг вимагає різноманіття та часу; але потяг до форми вимагає згасання часу і постійності.⁹¹ Коли обидва імпульсу поєднуються, потяг до гри буде спрямований на знищення часу у часі та примирення особистості у становленні з абсолютним буттям, різноманіття з єдністю. Звичайно, будь-який з потягів може в якійсь момент домінувати над свідомістю людини: перший через закон природи, другий через закони розуму, однак, у разі достатнього розвитку людського характеру, взаємодія потягів приведе їх до балансу. Оскільки потяг до гри має в собі характеристики обох імпульсів, а тому постає певною живою формою (*die lebende Gestalt*).⁹² Шиллер надає культурі подвійне завдання: *по-перше*, оберігати чуттєвість від нападів природи; *по-друге*, захищати особистість від сили почуттів. Для виконання свого обов'язку, суспільство має розвинути власну чуттєвість і, відповідно, розум. Нарешті внаслідок об'єднання двох потягів, людина досягне найвищої повноти буття у єдності з найвищою самостійністю і волею, і підкорить собі весь світ у його повноті буття і безкінечності явищ, і вже заблукає в ньому.⁹³

Оскільки ми вже дослідили гру у розумінні І. Канта, ми можемо провести її порівняльний аналіз з поглядами Ф. Шиллера. Кант виходить із трансцендентальних здібностей людини, коли розглядає її у контексті гри, зокрема пізнавальної, здібності бажання, почуття задоволення чи незадоволення. Для нього гра є «вільною», вона підбадьорює сили душі для невизначеної, проте узгодженої діяльності. У свою чергу Шиллера більше цікавить людина як цілісна істота в її емпіричних виявах. Шиллер виходить за сталі межі поняття гри і розширяє її значення особливої повноцінної активності – естетичної.⁹⁴ У цій активності людина вільна від будь-якого примусу, як фізичного, так і

⁹¹ Briefe 12. *Schiller F.* Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen // *Schiller F.* Sämtliche Werke. – München: Hanser, 1962. – S. 604 – 605.

⁹² Briefe 15. Так само. – S. 614.

⁹³ Так само. – S. 617.

⁹⁴ *Королькова А.А.* Тема игры в классической и неклассической философии: Дис. ... канд. филос. наук: 09.00.03 / Санкт-Петербургский государственный университет – Санкт-Петербург, 2010. – С. 10.

морального, вона стає творцем естетичної видимості, адже тільки у грі вільна людина виконує своє призначення в повній мірі. Концепція Шиллера про естетичний стан «вільної гри» (або вільної невизначеності) виходить за рамки простого відродження старої традиції, щоб запропонувати нову, радикально естетизовану риторичної ефективності.

Шиллер, як і більшість його сучасників, був причарований так званим «міфом давньої Греції»⁹⁵, який являв собою ідею втраченого ідеалу, досконалого смаку і найвищого рівня людського розвитку, ідеал, до якого слід звертатися митцю, приклад досягнення найвищого рівня фізичної і інтелектуальної зрілості. Античний грек не обмежував себе, а розвивав увесь спектр доступних для опанування здібностей, доводивши їх до ідеалу.

Характерним для цього міфу були поняття цілісності особистості, спонтанність культури і єдність внутрішнього з зовнішніми об'єктами і інституціями, зокрема Шиллер каже про ясність розсудку, здатність до почуття, вільнодумство і гідну поведінку.⁹⁶ Так будь-який грек може бути повноцінним представником свого часу, у той час як сучасник Шиллера не зважить на таке, оскільки його образ роду розподілений серед індивідів у ряді хаотичних фрагментів, з яких неможливо прийти до цілісності. Отже, *найголовнішим* для оформлення політики і етики в античному суспільстві була гармонія раціональних і чуттєвих здібностей людини: принцип і почуття, обов'язок і схильність не виключають один одного.

Слід зазначити, що Ф. Шиллер не мріє про повернення античного ідеалу, хоча і високо його шанує. В останньому виховальному листі він обґрунтовує розбудову принципово естетичної держави, яка виходить з природи кожної людини. Естетична держава протистоїть динамічній, яка уможлиблюється лише через підкорення природи природою, і естетичній, яка виводить свою моральну

⁹⁵ Kain P.J. Schiller, Hegel, and Marx: State, Society, and the Aesthetic Ideal of Ancient Greece. – Montreal: McGill-Queen's University Press, 1982. – P.7–10.

⁹⁶ Briefe 10. Schiller F. Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen // Schiller F. Sämtliche Werke. – München: Hanser, 1962. – S. 596.

необхідність лише підкоривши одиничну волю загальній.⁹⁷ Лише естетична держава може зробити суспільство дійсним і виконати волю цілого роду через природу окремого індивіда. Естетичний смак вносить у суспільство гармонію, оскільки його взаємодія з цілим протікає так само, як і з одиничним, і тільки краса врівноважує два характери, оскільки потребує цього для повернення єдності суб'єкта: « ... людська сутність завершується тільки завдяки єдності реальності і форми, випадковості і необхідності, пасивності і свободи».⁹⁸

Для кращого розуміння поняття і властивостей краси у Шиллера ми звернемося до його полеміки з Кантом, щодо предметного кола краси. У філософській традиції красу визначали як дещо об'єктивне, яке зосереджує прекрасне у предметі, або як суб'єктивне, яке ми знаходимо у сприйнятті того, хто її споглядає.⁹⁹ Він намагається, всупереч критичної традиції, ствердити об'єктивну природу прекрасного. Судження смаку про прекрасне насправді можуть утримувати в собі і необхідність універсального узгодження з іншими, оскільки індивід має право стверджувати певну інтерсуб'єктивну значущість для себе.¹⁰⁰ Саме це принципове право апелює до об'єктивних властивостей прекрасного. Завдяки чуттєвості людина сприймає красу об'єктів таким самим чином, як і такі характеристики предметів як круглість чи твердість.¹⁰¹ Шиллер також не приймає контраргумент про те, що згода щодо судження могла бути щасливим випадком чи збігом обставин – естетичні судження мають ґрунтуватися на якійсь об'єктивній причині, яка виходить із суті прекрасного.

У своїй ранній роботі «Kalliasbriefe» Шиллер визначить приналежність принципу краси до сфери практичного, а не теоретичного розуму.¹⁰² Принцип краси не повинен припускати поняття предмета, оскільки він не належить до

⁹⁷ Briefe 27. Schiller F. Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen // Schiller F. Sämtliche Werke. – München: Hanser, 1962. – S. – 667 – 678.

⁹⁸ Briefe 15. Так само. – S. 618.

⁹⁹ Аничков Е.В. Эстетика. – Москва, Берлин: Директ-Медиа, 2016. – С. 47.

¹⁰⁰ Kain P.J. Schiller, Hegel, and Marx: State, Society, and the Aesthetic Ideal of Ancient Greece. – Montreal: McGill-Queen's University Press, 1982. – P. 61.

¹⁰¹ Асмус В.Ф. Немецкая эстетика XVIII века. – Москва: Искусство, 1962. – С. 283.

¹⁰² Kain P.J. Schiller, Hegel, and Marx: State, Society, and the Aesthetic Ideal of Ancient Greece. – Montreal: McGill-Queen's University Press, 1982. – P. 62.

пізнавальної сфери діяльності, до того ж той принцип виявляється не конститутивним, а регулятивним.¹⁰³ Поняття краси лише апелює до нашої основної моральної цінності – свободи, однак, видається що насправді краса не є моральною свободою. Смак пов'язаний зі свободою, як з прекрасним світом почуттів, у якому кожен об'єкт відсилає індивіда до віднайдення шляху до визволення. Тим не менш, за словами того самого Ф. Бейзера, Шиллер сам так і не доходить до остаточного рішення, чому свобода у видимості насправді є тотожною красі.¹⁰⁴

Краса для Шиллера є трансцендентною, її виникнення зумовлено «надемпіричним субстратом усього суцього», який може досягнути себе як живу ідею цілісності людської природи.¹⁰⁵ Саме здатність до гри ставить людину на новий рівень світового устрою. Стан, коли людина грає красою є чистим і вільним, оскільки суб'єкт не підпорядковується ані зовнішньому, ані внутрішньому примусу. У прекрасному людина може стати вільною у тому сенсі, що вона перетворила і об'єктивувала свої духовні сили у світі і внаслідок цього утілила себе не частково, а як цілісність, і постала як точка зосередження усіх сил, які конституують буття. Естетична людина стає ідеальною людиною, оскільки його живим втіленням ідеалу.¹⁰⁶ Процес переходу людини від необхідності задовольняти фізичні потреби до естетичного стану повної свободи і реальності суб'єкта виявляється певним народженням людини. Народження людини як цілісності і підтримання балансу між її трансцендентальними здібностями є об'єктивізацією божественного начала в людині.¹⁰⁷

Естетична концепція Фрідріха Шиллера являє собою специфічну ідею становлення держави в умовах естетичної утопії. Однак, можливо, вона стало ще актуальнішою в умовах сучасного світу. Людина XXI століття має набагато

¹⁰³ *Beiser F. Schiller as Philosopher: A Re-Examination.* – Oxford: Clarendon Press, 2005. – P. 153.

¹⁰⁴ Так само. – P. 154.

¹⁰⁵ *Kain P.J. Schiller, Hegel, and Marx: State, Society, and the Aesthetic Ideal of Ancient Greece.* – Montreal: McGill-Queen's University Press, 1982. – P. 62.

¹⁰⁶ *Аствацатуров А. Г. Поэзия. Философия. Игра: Герменевтическое исследование творчества И.В. Гете, Ф. Шиллера, В.А. Моцарта, Ф. Ницше* – Санкт-Петербург: Геликон Плюс, 2010. – 313.

¹⁰⁷ Так само. – С. 315.

більший простір для реалізації естетичної гри, ніж її попередники. Глобалізація і діджиталізація уможливили розширення ігрового поля і задіяли до неї майже всі сфери людського буття. Суспільство дістало масовий доступ до технічних засобів і засобів масової інформації і комунікації. Р. Сафранські помічає, що шиллерівська гра постала у «банальному вигляді» хвороби сучасної людини.¹⁰⁸ Ігрова реальність як естетична утопія набула песимістичної тенденції: гра зайняла домінантне місце у комунікативному просторі медіа, а видимість майже знищила реальність, проти чого власне Шиллер поставав. Ми можемо помітити продовження досліджень Шиллера у працях представників Франкфуртської школи, як от у Ю. Габермаса, Т. Адорно, Г. Маркузе. Так останній сам зазначає важливість ідей німецького філософа для сучасного суспільства і критикує заміщення дійсної реальності видимістю медіа.¹⁰⁹ Сьогодні місце мистецтва у розумінні XIX ст. може посісти медійний (друкований, аудіо-, відео-, чи віртуальний) простір.

---

¹⁰⁸ *Сафрански Р.* Шиллер, или открытие немецкого идеализма / Пер. с нем. А. Гугнина – Москва: Текст, 2007. – С. 35.

¹⁰⁹ *Аствацатуров А. Г.* Поэзия. Философия. Игра: Герменевтическое исследование творчества И.В. Гете, Ф. Шиллера, В.А. Моцарта, Ф. Ницше – Санкт-Петербург: Геликон Плюс, 2010. – С. 346.

ВИСНОВКИ

Під час написання даної роботи ми виконали низку завдань, які дозволили нам обґрунтувати соціальну функцію мистецтва викладену у «Листах про естетичне виховання» як необхідний інструмент для досягнення єдності людини і набуття свободи, моральної і політичної і, як наслідок, заснування вільної від примусів естетичної держави. Естетичного виховання Фрідріха Шиллера відрізняється від педагогіки у традиційному розумінні. Оригінальність мислителя полягає в тому, що він не створював посібника чи інструкції з методикою розвитку певних навиків, чи низки порад для освітніх структур. Натомість він пропонує теоретичне дослідження естетичного стану людини разом з практичним вивченням того, як завдяки долученню до естетичного досвіду поняття про освіта трансформується, і як це може сприяти розвитку ідеальної людини в історії.

У своїй праці «Листи про естетичне виховання людини», на якій було зосереджено увагу у даному дослідженні, Шиллер виокремив які саме структурні характеристики мистецтва і його внутрішні організаційні принципи дозволяють людині не просто зберегти свою єдність, а набрати її наново, під час залучення до митецької діяльності, чого не відбуваються з іншими видами діяльності. Шиллер встановив принцип первинності мистецтва до соціально-політичної сфери. Більш того, як ми вже зазначали, немає нічого вищого в мистецтві за досягнення свободи. Філософ розуміє всю історію як плин перетворення людини з суб'єкта, який знаходиться під обмежувальною детермінацією природи, на суб'єкта на творчу особистість, яка перетворює світ навколо себе. Через трансцендентальну дедукцію поняття прекрасного і дослідження історичного перебігу подій Шиллер доводить, що мистецтво є необхідною складовою будь-якої культури. Мистецька діяльність мало не єдина можливість упорядкування суспільного культурного устрою і збереження гармонії між індивідом і родом як тотальної цілісності.

Концепція естетичної держави Шиллера випливає із глибокого незадоволення соціально-політичними подіями кінця XVIII ст. Насилля і політичний деспотизм більше не витримують критики, і, на думку Шиллера, довели свою безнадійність, як умова збереження культури і суспільного порядку. Свобода і культура в людині повинні гармонійно взаємодіяти, що можливо тільки на шляху встановлення законів, які громадяни затвердять самостійно.

На жаль, той занепалий стан, в якому опинилося людство у певний момент історії, робить проблему встановлення розумного закону, що базується на свободі, вкрай складною. Вихована у корумпованій державі людина не несе в собі такої свободи і позбавлена можливості зрозуміти її принципи. Людина, відчужена від держави і праці, за умов капіталістичних засобів виробництва, втрачає свободу і цілісність, і вже не має сил на розвиток духовних сил, а лише намагається задовольнити фізичні чуттєві потреби. Протистояння протиборних сил насправді виявляється зіткненням чуттєвості і розсуду, потягу до матерії-змісту і потягу до форми.

Мистецтво перетворюється на певну онтологічну реальність, яка уможливорює перехід від повсякденної свідомості до естетичної, тобто цілісної. Мистецьке виховання усього роду мало б нарешті реалізуватися в пафосі мистецької держави – мистецька здатність об'єднувати розрізненні сили у тотальність чудово ілюструє можливість збереження сучасної культури у живому образі краси, незважаючи на антагонізм дієвих сил у суспільстві. Художник або інший майстер мистецтва може охопити свою сучасність і висвітлити її для своїх співгромадян. Його завданням є відображення цієї найвищої ідеї цілісності буття і як наслідок подолання фрагментарності людини у її повсякденні.

Індивід може пробудити в собі творчу діяльність завдяки залученню до гри. Ідею гри як вільної активності душевних сил Шиллер розвинув з філософії І. Канта і К. Л. Рейнгольда. У даній роботі ми простежили критичну концепцію

гри у першому розділі. Також, у нас була змога порівняти розуміння гри обох філософів у третьому розділі.

То ж встановлення правління розуму очікується як відновлення справедливості і повернення єдності людини у роді. Серединним шляхом для примирення двох крайнощів постає мистецтво як комунікативний простір. Такі погляди не тільки були особливо актуальними за часів романтизму, а й успішно продовжили своє існування на модерних і постмодерних традиціях.

Список використаної літератури:

1. *Аничков Е.В.* Эстетика. – Москва, Берлин: Директ-Медиа, 2016. – 99 с.
2. *Аствацатуров А. Г.* Поэзия. Философия. Игра: Герменевтическое исследование творчества И.В. Гете, Ф. Шиллера, В.А. Моцарта, Ф. Ницше – Санкт-Петербург: Геликон Плюс, 2010. – 496 с.
3. *Асмус В.Ф.* Немецкая эстетика XVIII века. – Москва: Искусство, 1962. – 311 с.
4. *Виндельбанд В.* От Канта до Ницше: История новой философии в ее связи с общей культурой и отдельными науками / Пер. с нем. А.И. Введенский. – Москва: КАНОН-пресс, 1998. – 496 с.
5. *Гулыга А.В.* Немецкая классическая философия. – Москва: Мысль, 1986. – 334 с.
6. *Ланштейн П.* Жизнь Шиллера / Пер. с нем. – Москва: Радуга, 1984. – 406 с.
7. *Кант И.* Критика практического разума (1788) // *Кант И.* Сочинения в 4-х томах на немецком и русском языках. – Москва: Московский философский фонд, 1997. – Т.3: Основоположение к метафизике нравов. Критика практического разума. – С. 277-733.
8. *Кант И.* Критика способности суждения / Пер. с нем. – Москва: Искусство, 1994. – 367 с.
9. *Кант И.* Критика чистого разума / Пер. с нем. Н.О. Лосского – Москва: Наука, 1999. – 655 с.
10. *Кант И.* Основоположение к метафизике нравов (1785) // *Кант И.* Сочинения в 4-х томах на немецком и русском языках. – Москва: Московский философский фонд, 1997. – Т.3: Основоположение к метафизике нравов. Критика практического разума. – С. 39-273.
11. *Королькова А.А.* Тема игры в классической и неклассической философии: Дис. ... канд. филос. наук: 09.00.03 / Санкт-Петербургский государственный университет – Санкт-Петербург, 2010. – 176 с.

12. *Куренкова Р.А.* Эстетика: Учебник для вузов. – Москва: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 367 с.
13. *Прокопов Д.Е.* Эстетика Ф. Шиллера и развитие критицизма (к проблеме рецепции философии Канта) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – 2013. – Вип. 3, № 113. – С. 69 – 73.
14. *Сараф М.Я.* Учение Канта о форме целесообразности и генезис эстетического // Эстетика Иммануила Канта и современность: Сборник статей по материалам V Кантовских чтений. Калининград-Светлогорск, 1990 год / Ред. А.С. Батюшкова. – Москва: Знание, 1991. – С. 31-41.
15. *Сафрански Р.* Шиллер, или открытие немецкого идеализма / Пер. с нем. А. Гугнина – Москва: Текст, 2007. – 557 с.
16. *Столлович Л.Н.* Философия. Эстетика. Смех. – Санкт-Петербург, Тарту: Наука, 1999. – 384 с.
17. *Шиллер Ф.* О грации и достоинстве / Пер. с нем. А. Горнфельд // *Шиллер Ф.* Собрание сочинений: В 7 т. – Москва: Госиздат, 1957. – Т.6: Статьи по эстетике – С. 115-170.
18. *Шиллер Ф.* О наивной и сентиментальной поэзии / Пер. с нем. И. Сац // *Шиллер Ф.* Собрание сочинений: В 7 т. – Москва: Госиздат, 1957. – Т.6: Статьи по эстетике – С. 385-477.
19. *Хабермас Ю.* Философский дискурс о модерне / Пер. с нем. – Москва: Весь Мир, 2003. – 416 с.
20. *Aesthetics and Modernity from Schiller to the Frankfurt School / Ed. by J. Carroll, S.Giles, M.Oergel* – Oxford, Berlin: Peter Lang AG, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2011. – 369 p.
21. *Beiser F.* Schiller as Philosopher: A Re-Examination. – Oxford: Clarendon Press, 2005. – 283 p.
22. *Giles Hg. S.* The Invisible Hand: Schiller's Media Theory of Modernism // *Aesthetics and Modernity from Schiller to the Frankfurt School / Ed. by J.*

Carroll, S.Giles, M.Oergel – Oxford, Berlin: Peter Lang AG, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2011. – P. 25-44.

23. *Janz R-P.* Autonomie und soziale Funktion der Kunst: Studien zur Ästhetik von Schiller und Novalis. – Stuttgart: J. B. Metzler, 1973. – 163 c.
24. *Kain P.J.* Schiller, Hegel, and Marx: State, Society, and the Aesthetic Ideal of Ancient Greece. – Montreal: McGill-Queen's University Press, 1982. – 153 p.
25. *Regin D.* Freedom and Dignity: The Historical and Philosophical Thought of Schiller. – The Hague: Springer Netherlands, 1965. – 153 p.
26. *Reiner H.* Kant's System of Ethics in its Relation to Schiller's Ethical Views // *Reiner H.* Duty and Inclination The Fundamentals of Morality Discussed and Redefined with Special Regard to Kant and Schiller.– Heidelberg: Springer Netherlands, 1965. – P. 15-51.
27. *Schiller F.* Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen // *Schiller F.* Sämtliche Werke. – München: Hanser, 1962. – S. 570-668.
28. *Schiller F.* On the Aesthetic Education of Man / Trans. by R. Snell. – Mineola, new York: Dover Publications, inc., 2004. – 160 p.